

TÚL A NAGY KÖNYVFELDOLGOZÁSI TRAUMÁN

Az Országos Műszaki Könyvtár egy éve tért át az új bibliográfiai leírási és katalógusfejlesztési szabványok használatára

Demén Ilona – Sándor Mária

Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár

A hazai könyvtárak egy része még ma is kerülgeti az elkerülhetlent, az új bibliográfiai leírási és katalógusfejlesztési szabványok használatba vételét. Különösen a nagykönyvtárak szánják rá magukat nehezen erre a lépésre. Korántsem oktanul, hiszen ez az áttérés a nagy számosságú, provenienciájában és fajtáiban egyaránt sokrétű gyarapodás feldolgozásában olyannyira szükséges értelmezési és „megfogalmazási” rutinok feladását vonja maga után, nem is beszélve a katalógus-konektvenciákról, amelyek talán még a leírási változások előidézte traumánál is nagyobb traumákkal fenyegetik (látszanak fenyegetni) a könyvtárost és az olvasót.

Amikor az alábbiakban bemutatjuk az Országos Műszaki Könyvtár (OMK) áttérését az új bibliográfiai leírási és katalógusfejlesztési szabványok használatára, eltekinthetünk e kényszerű tett – egyébként is közismert – elvi-elméleti indoklásától. Dolgozatunk nem több, mint pragmatikus leírás az áttérési folyamat meggyorsítására és – reméljük – a más könyvtárakban folyó előkészítő munkák megkönnyítése végett.

Startunk előtt engedjen meg nekünk három alapkérdést az olvasó:

- az OMK évente kereken 10 ezer könyvjellegű kiadványt dolgoz fel,
- az áttérés az 1984. január elseje után feldolgozásra bocsátott állománnyal indult el,
- az áttéréssel párhuzamosan korábbi leíró katalógusainkat lezártuk, újjak építésébe fogtunk.

Az MSZ 3424/1–78 használatba vétele előtt és után

Csak megjegyezzük: hogy a dolog bonyolultabb legyen, a fenti szabvány használatba vétele megköveteli a kapcsolódó szabványok alkalmazását is. Így a leíróknak rajta kívül még a következő normatív előírásokat kell „megszokniuk”.

- MSZ KGST 1362–78 A cirillbetűk transliterációja latin betűkre
- MSZ KGST 2012–79 Szavak és szókapcsolatok rövidítése a bibliográfiai leírásban
- (szükség szerint) ISO 832–1975(E/F) List of typical words and abbreviations.

Összehasonlítva a régi és az új leírási szabvány rendelkezéseit, találunk köztük közös és eltérő elemeket.

Közös jellemzőik:

- azonos funkciók ellátására szolgálnak az azonosítás tekintetében,
- azonos adatokkal dolgoznak.

Szembeötlő eltérések az alábbiak:

- Míg a régi leírás azonosító és visszakeresési funkciót is ellátott, az új leírás csak az azonosítást szolgálja.
- A források meghatározásában új fogalom a főforrás, új a források rendjének kötött előírása és a forrástiltalom.
- A leírás módját tekintve sajátosan újszerű a tükrözés elvének alkalmazása, ami főleg a címben való szubjektív módosításokat, kiegészítéseket hivatott kiküszöbölni.
- Teljesen újszerű az írásjelek használata, az ún. központosítási jelek az adatcsoportok elkülönítésére és a minősítő jelek az egyes adatelemek elválasztására és értelmezésére.

Ahhoz, hogy 1984 elején elhatározásunknak megfelelően rátérhessünk az új szabványok alkalmazására, komoly előkészületeket tettünk. A felkészülés időszaka másfél, két évet vett igénybe.

Első lépés volt a mintegy 600 leírásból álló mintakatalógus elkészítése. Ez a munka lassan és nehézkesen ment, párhuzamosan a régi címléírás szabványt, illetve annak az OMK-ra érvényes házi előírásait alkalmazó napi feldolgozással. A kettős feldolgozás következményeként sok volt a hibás leírás, gyakoriak a tévedések, mivel az új előírásokat jobbra csak elméletileg ismertük. A minta-

katalógus diszkutálása közben magunk is észrevettük a különbséget az első és az utolsó száz felvétel minősége között, az utóbbi száz javára.

A mintakatalógus birtokában kezdtünk hozzá a házi szabványtervezet összeállításához. A tervezet, noha mindenben érvényesítette az országos szabvány követelményeit, és annak sorrendjét is híven követte, nem vetette el az OMK hagyományait és jól bevált katalogizálási gyakorlatának tanulságait sem. Főként az adatok körének meghatározását tekintve dolgoztunk ki olyan leírási típusokat, amelyek átmenetet képeznek a teljes és az egyszerűsített leírások között.

A leírók az önálló felkészülés mellett szervezetenként részt vettek elméleti képzésben is: egy kivételével valamennyien részt vettek az KMK által rendezett továbbképző tanfolyamok előadásain.

Az új szabványok szerinti feldolgozó munka ennek ellenére csak lassan és nehézkesen indult 1984 elején. Hosszú ideig azt a gyakorlatot követtük, hogy a napi könyvanyagot „team-munkában” dolgoztuk fel. Együtt készítettük el a bibliográfiai leírásokat és az ellenőrzést is hónapokon keresztül, hogy minél jobban begyakoroljuk és elsajátítsuk a szükséges ismereteket. Sajnálatos módon így is sok volt az újírás, és megnőtt az átfutási idő.

Az újírások számát tovább növelte az a helytelen döntésünk, hogy az egyszerre beérkező többkötetes kiadványokról nem egyedi, hanem közös felvételeket készítünk. E döntést egyébként azzal a szándékkal hoztuk, hogy csökkentjük az új leírási gyakorlat révén amúgy is megszaporodó katalóguskartonok számát, s ezáltal a katalógusok növekedési ütemét. A közös adatok után tehát egymás alá, folytatólagosan írtuk le az egyes kötetek adatait:

XI. bányászati világtalálkozó : Belgrád, 1982 máj. / [kiad. a Központi Bányászati Fejlesztési Intézet műszaki tájékoztatói és dokumentációs önálló osztálya] ; [fel. szerk. Horváth Lászlóné]. – [Bp.] : KBFI, [1983]. – 2 db : 29 cm

Cikkek címei német nyelven is

Bibliogr.: egyes cikkek végén

1. köt. – 374 p.

2. köt. – 351 p.

A fenti példából világosan kitűnik, hogy ez a módszer miért nem bizonyult sem a kölcsönzés, sem a raktározás szempontjából megfelelőnek. A közös nyilvántartás lehetlenné tette a többkötetes művek egyes kötetének külön-külön történő kiemelését a raktárból és kikölcsönzését. Az osztályozás szempontjából az jelentett gondot, hogy a különböző kötetek tartalmát legfeljebb csak elnagyoltan fejezték ki a közös szakjelzetek. Ezen a tarthatatlan helyzeten mindenképpen változtatni kellett. A témában márciusban megbeszélést tartottunk az érdekeltekkel, és úgy határoztunk, hogy a továbbiakban a többkötetes művek minden egyes kötetéről önálló leírást készítünk, és a már elkészült helytelen felvételeket átdolgozzuk. A munkával nem késlekedtünk, a raktárból

felhoztuk a vonatkozó kiadványokat és a napi munka mellett – aránylag rövid idő alatt – elkészítettük az új bibliográfiai leírásokat kötetenként külön-külön. A csoport számára ez a tévedés meglehetősen sok többletmunkát jelentett, ugyanakkor öröndetes, hogy a hibát aránylag időben ki tudtuk javítani.

Az elmúlt „kísérleti” évben természetesen volt sok más gondunk is. Voltak és még ma is vannak olyan területek, ahol bizonytalanságok mutatkoznak.

Ilyen pl. a közreadó testületek feltüntetése a szerzőségben. A szabvány szerint ugyanis a közreadó testületek nevét az 1. adatcsoportban fel kell tüntetni abban az esetben, ha a testületnek érdemi szerepe van a kiadvány megjelentetésében. Ennek megítélése nagyon nehéz. Gyakran még magyar nyelvű kiadványoknál sem derül ki egyértelműen a címlap adataiból és az előszóból a testület szellemi közrejátszó tevékenysége. A szubjektivitás elkerülésére igyekeztünk egységes álláspontot kialakítani. Eszerint a továbbiakban közreadó testületként tüntetjük fel az intézményt, társaságot, vállalatot, ha

- a címlap felső részén kiemelten (kiemelt szedéssel) szerepel,
- a műnek nincs szerzője, összeállítója, szerkesztője, de közli valamely intézmény nevét,
- a kiadvány témája kapcsolatos az adott intézmény profiljával.

Döntenünk kellett arról is, hogy a közreadó testületek részlegeit, osztályait mikor szerepeltessük a leírásban. Eleinte ugyanis gyakran következtetlenül jártunk el, hol kiírtuk a részlegek nevét, hol mellőztük. Az időközben létrejött megállapodás értelmében a jövőben csak akkor közöljük az osztály, részleg nevét, ha az a címlapon szerepel, ha a verzón, a borítón, vagy az előcímlapon található, mellőzzük. E formálisnak tűnő „csomó-szétvágásnak” annyi érdemi alapja van: ha valamely intézmény valamely szervezeti egysége „tűzővizen át” érdekelt az adott kiadványban, minden bizonnyal „ráerőszakolja magát” a címlapra.

A kiadótestületek nevét viszont – ha a copyright-ban is szerepel – nemcsak a megjelenés adatai között tüntetjük fel, hanem szerepeltetjük az 1. adatcsoportban is, szerzőségi közlésként.

Hasonlóan sok nehézséget okoz – bár ez inkább általános feldolgozási nehézség – annak eldöntése is, hogy valamely cím miként értelmezendő: főcímként vagy sorozatként?

Példaként említjük az utóbbi időben nagy számban és feleslegben beérkezett „Commodore 64” kiadványokat. Egyes művekről kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy a „Commodore 64” főcím. Több kiadványon viszont sorozatcímnek is felfogható. Így – sajnálatos módon – a legnagyobb igyekezet mellett sem tudunk következtetesen dönteni.

A sokféle megjelentetés részben azzal magyarázható, hogy a „nem hivatalos kiadók” száma az utóbbi időben

nagyon megszorodott, illetve azzal, hogy azonos sorozatok más-más kiadók gondozásában jelennek meg. A „Commodore 64” részben az ÉGSZI, részben a NOVO-TRADE kiadásában, részben kiadó nélkül került forgalomba. Szinte alig hihető, bár igaz, hogy egyazon kötet borítójának is többféle változata volt, s ezért a duplum-megállapítás sem volt egyszerű.

Gyakori fejtörő a többkötetes könyvek megítélése is. A címoldal adatai alapján ugyanis nem mindig világos, hogy az adott kiadvány egy- vagy többkötetes-e? Sokszor csak a gerincen található szimbólum utal a mű többkötetes voltára, de előfordult az is, hogy még a szimbólum-jelölés is elmaradt. Ebből adódóan is voltak újraírások.

Kezdetben bizonytalanságok mutatkoztak némely periodikaként megjelenő kiadvány feldolgozásában. Pl. a „Kémia újabb eredményei”-t előbb átutaltuk a folyóirat-állományba, majd mégis könyvként dolgoztuk fel (a többkötetes könyvek mintájára), amiben a kölcsönözhetőség szempontja volt az elsődleges.

Véglegesen a folyóiratállományba kerültek viszont a különböző témakörökben évente azonos címmel megjelentetett „trudy”-k, mégpedig jogosan, hiszen egyes kötetek-füzeteik csak számozásukban különböznek egymástól.

A házi szabványtervezet előírásaitól év közben többször is eltértünk. Így pl. attól, hogy a doktori értekezéseket egységesen „Diss”- rövidítéssel minősítsük. A régi közreadói-sorozati katalógusban ugyanis ezeket a kiadványokat ilyen címszó alatt is nyilvántartották, de ez a nyilvántartás 1984-től kezdődően megszűnt, aminek következtében az egységes műfajjelölésre nincs már szükség.

A feldolgozó munkában az év folyamán végrehajtott változásokat házi szabványtervezetünkben átvezettük, lehetőség szerint példák illusztráltuk a véglegesített regulákat. Ugyanígy jártunk el azoknak a pontatlanságoknak kiküszöbölése érdekében is, amelyeket az „Új szakkönyvek az Országos Műszaki Könyvtárban” c. gyarapodási jegyzékünk egyes számainak átnézése során tapasztaltunk (pl. a kiadványok hatályosságára vonatkozó adatok helytelen szerepeltetése).

A gondok felsorolása mellett beszélni kell arról is, ami könnyebb, egyszerűbb lett.

Első helyen kell szólni a névkiegészítések elmaradásáról. Ez a tevékenység korábban nagy figyelmet és sok időt igényelt. A behasonlítás több helyen történt, saját katalógusainkban és a különböző nemzeti bibliográfiákban. Az is a leírók feladata volt, hogy a kiadványok címoldalán nem alanyesetben szerepeltetett orosz és egyéb szláv neveket (általában a szerkesztők nevét) alanyesetben „hozzák” ami esetenként nem volt egyszerű.

Könnyebbé jelent, hogy fordított műveknél a fordító(k) nevét nem kell közölni a bibliográfiai leírás-

ban. Ez a közlés egyébként a régi katalóguscédulákon is felesleges volt, mivel a fordító(k) neve nem volt besorolási adat.

Megrövidültek a leírások az orosz nyelvű kiadványoknál azért, hogy a minisztériumokat, akadémiákat közreadóként csak abban az esetben tüntetjük fel, ha nevük a copyright-ban szerepel. Helymegtakarítás céljából már korábban is voltak ilyen irányú törekvéseink, de csak most vált indokolttá szakítani a régi hagyományokkal, amikor teljesen megújult a feldolgozás menete.

1984 novemberében végleges (viszonylag végleges) formában szerkesztettük meg a monografikus kiadványokra vonatkozó házi szabályzatainkat. Ezek vonatkoznak a könyvjellegű kiadványokra, a folyóiratok önálló címmel megjelenő kötetekre és az ún. oktatási anyagra, azaz az egyetemi és főiskolai jegyzetekre. Néhány példányt – más könyvtárak esetleges érdeklődésére gondolva – „prezentbe” is készítettünk belőlük.

Az új szabvány, az MSZ 3424/1–78 ugyan kategorikusabb, következetesebb a régi címléírás előírásoknál, a tükrözési elv alkalmazása pedig kevesebb szubjektivitásra ad lehetőséget, sajnos azonban nem zárja ki teljesen, minthogy nem érvényesíthető sablonosan minden kiadványra. A leíró munka továbbra is alapos körültekintést, odafigyelést igényel ahhoz, hogy a rá alapozott katalógusainkat egységesen, következetesen építhessük, lehetőség szerint minél kevesebb hibával.

A katalógusszerkesztési következmények

Az új bibliográfiai leírásokra való áttérés katalógusszerkesztési következményei érvényesítésének súlyosságáról mi sem vall jobban, mint az eközben alkalmazandó szabványok hosszú sora:

Az MSZ 3440-es – A bibliográfiai leírás besorolási adatai – *szabványcsalád:*

- MSZ 3440/1–83 Fogalommeghatározások
- MSZ 3440/2–79 Személyek nevei
- MSZ 3440/3–83 Testületek nevei
- MSZ 3440/4–81 Címek
- MSZ 3440/5–79 Földrajzi nevek

Besorolási és betürendezési szabványok:

- MSZ 3401–81 Bibliográfiai tételek betürendbe sorolásának szabályai
- MSZ 3493–82 Bibliográfiai tételek besorolási szabályai

A még csak részben megjelent szerkesztési szabványok:

- MSZ 3423/1–83 Bibliográfiai tételek szerkesztési szabályai. Általános előírások
- MSZ 3423/2–84 Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Könyvek

Amint az a felsorolásból is kitűnik, sok új, az eddigiektől eltérő eljárással kellett megismerkednünk,

és ezeket az eljárásokat azonnal „élőben”, szinte előgyakorlatok nélkül alkalmaznunk.

A „szinté”-vel kifejezett megszorítást az engedi meg, hogy egy katalógusfejlesztő azért részt vett a KMK által tárgyban rendezett pár napos tanfolyamon, s egy célpremiumos munka keretében a Magyar Könyvészet egy kötetének kb. 600 tételét besorolási adatokkal láttuk el.

A besorolási adatok megállapítása a szabványoktól függetlenül új újdonságot jelentett a katalógusszerkesztőknek, mivel addig csak a katalógusok szerkesztésével foglalkoztak, a besorolási adatok megállapítása és helyes formában való szerepeltetése a leírók feladatai közé tartozott. Ez azért fontos momentum, mert a katalógusszerkesztés nem volt (és még ma sincs teljes egészében) ellátva a szükséges segédkönyvekkel, valamint hiányzott ezek használatának gyakorlata is.

Amikor 1984 januárjában megkezdjük az újmódi katalógusszerkesztést, még két alapvető szabvány – a testületi nevek és a leíró katalógusok szerkesztési szabványa – hiányzott. Bár a testületi név szabvány még az év elején megjelent, a leíró katalógusok szerkesztési szabványa azonban csak mostanában látott napvilágot. Ennek egy munkaközi példányával rendelkezünk ugyan, és dolgozni is kénytelenek voltunk belőle, de az 1984. évi tárgyalások folyamán instrukciói még kisebb-nagyobb módosításokon mentek át.

Az 1984 januári induláshoz ezzel a csonka „országos stafiringgal” diszponálva kellett – legalábbis alapjában – elkészíteni a házi adaptációkat. Az adaptációk indulás előtti elkészítése szükséges munka volt, mert azoknál az eseteknél, ahol a szabványok választási lehetőséget adnak, dönteni kellett a házi eljárást illetően, valamint – az eddigi gyakorlatot és tapasztalatot alapul véve – néhány házi egyszerűsítés végrehajtására is kínálkozott ez az alkalom (pl. a külföldi szerzők egyéni nevének csak kezdőbetűjét feltüntető közlés). Ugyanakkor számot vetettünk azzal, hogy az adaptációk folyamatos revíziót igényelnek majd, mivel nem voltak tapasztalatiak.

A továbbiakban – szabványcsaládok szerint haladva – hadd mutassuk be, hogy hol gyűlt és hol nem gyűlt meg a bajunk az új szabványok gyakorlati – „katalóguspragmatikus” – érvényesítése közben.

A 3440-es család

Személyek nevei (MSZ 3440/2–79)

Legkevesebb nehézségünk a személynevekkel adódott, minden bizonnyal azért, mert a már említett külföldi szerzők egyéni nevének rövidített formában való alkalmazásával a névkiegészítésekre nem kell sok időt fordítanunk. A neveket a régi katalógusban sem sikerült minden esetben kiegészíteni, ezért az egy szerző művei-

nek együtt-tartását eddig sem tudtuk egyetemlegesen biztosítani. Az egyforma névalakú szerzők műveinek együtt-tartása azonban garantált. (Egyforma névalak alatt külföldi szerzők esetén a név rendszóértékű részének és az egyéb névelemek rövidített alakjának azonosága értendő, hazai szerzőknél az egyéb névelemek teljes alakjának az azonossága is.)

Némi gondot okoznak néha a névelőzések nevek. Ezeknek helyes megállapításához azonban a szabványon kívül segítséget nyújt még a „Names of persons” című kiadvány, mely – szemben a szabvány 1–2 oldalával – mintegy 200 oldalon sorolja fel nyelvenként, országonként a tipikus neveket, valamint ezek szabványos formáját – a besorolási adatokban a rendszó kiemelésével.

Segítséget ad még – főleg nyugati könyvekben – a személyneveknél a „CIP”, azaz a publikációkba eleve belenyomtatott bibliográfiai leírás.

Kiseb problémánk adódik abból, hogy némely névelőzések a névvel egybe és külön írva is szerepel. Ez főleg a betűrendezésnél jelent problémát, amit azonban utalók készítésével viszonylag könnyű áthidalni. Pl.:

De Bono, P

Ld.

DeBono, P.

Egyébként személyneveknél minden olyan névalakról utalót készítünk, melynél a keresés elképzelhető.

Címek (MSZ 3440/4–81)

A címek besorolási adatként viszonylag kevés problémát jelentenek. A lefordított műveknél az esetek túlnyomó többségében a könyvben feltüntetetik az eredeti címet, így nem jelent nehézséget az egységesített cím adása. Amikor azonban az eredeti cím nem szerepel a könyvben, és sem a régi katalógusban, sem a rendelkezésünkre álló bibliográfiákban nem akadunk a nyomára, az egységesített cím elmarad. Az egyedi kísérő lapon ezt megjegyezzük, nehogy később hibának vagy felelőtlenségnek tulajdonítsuk a hiányát.

Év közben tértünk át arra a – kimondjuk: szabvány-sértő – eljárásra, hogyha a címben bizonyos szavak (általában „és”) helyett szimbólum szerepel, a leírásban a szimbólumot kell leírni, a besorolási adatban azonban a szimbólum helyett a megfelelő szót írjuk le. Pl.:

<i>leírásban</i>	<i>besorolási adatban</i>
Kontakt & Studium	Kontakt und Studium

Házi szabványunk előzetes rendelkezésétől eltérően, nem alkalmazunk egységesített címet az alaptörvények és törvényerejű rendeletek esetében. Pl.: A Magyar Népköztársaság alkotmánya c. mű nem kapja az „Alkotmány” egységesített címet, vagy A munka törvénykönyve a „Törvény”-t. Ezek ugyanis tárgyszó típusú egységesített címek, melyek arra szolgálnak, hogy a hasonló témájú dokumentumokat együtt tartsák. Mivel

azonban nálunk tárgyszavas osztályozás is van, célszerűbb, ha ott kerülnek ezek a leírások egymás mellé. Egyébként az ilyen típusú dokumentumok nem tartoznak fő gyűjtőkörünkbe, ezért jobbra csak kis számú és magyar nyelvű előfordulásuk van a katalógusban, azt pedig cím szerint – mint bármely más dokumentumot – meg lehet találni.

A címeknek egy külön fajtája a sorozati cím. A sorozati cím lényegében periodika cím, mellyel az időszaki kiadványok leírasi szabványa foglalkozik. Valószínűleg e műfajban és a vele foglalkozó szabványban való jártlanságunk miatt problémáink vannak azokkal a sorozatokkal, amelyeket több nyelven is kiadnak. Ilyen például a magyar „Irányzatok a világgazdaságban” c. sorozat, mely még az alábbi címeken jelenik meg:

Naprawieniâ razvitiâ mirovoj ékonomiki
Tendances dans l'économie mondiale
Tendenzen in der Weltwirtschaft
Trends in world economy

Ezekben az esetekben kétféle megoldást alkalmazunk:

- A különböző nyelveken megjelenő sorozat választólapjain felhívjuk a figyelmet arra, hogy a sorozat egyes tagjai még milyen sorozatcím alatt jelennek meg, és minden címet a saját betűrendjének megfelelő helyre teszünk a katalógusba. (Így jártunk el a fenti sozotnál is.)
- A különböző nyelven megjelenő sorozatokat a sorozat eredeti nyelvű címe alá osztjuk be a katalógusba – a választólapon az erre vonatkozó megjegyzéssel –, a másik nyelvű címről pedig utalót készítünk. Pl.:

<i>a sorozati választólapon</i>	<i>a sorozati utalón</i>
DIN Taschenbuch	DIN pocketbook
(a sorozat egyes angol nyelvű fordított számainál a sorozat címe DIN pocketbook)	Ld. DIN Taschenbuch

Földrajzi nevek (MSZ 3440/5–79)

Besorolási adatban legritkábban a földrajzi nevek fordulnak elő, ami valószínűleg az OMK állományának jellegéből is adódik.

A földrajzi név előfordulhat a címben. Ebben az esetben kétféle eljárást követünk:

- A legegyszerűbb eset, amikor a cím maga a földrajzi név. Ilyenkor, ha
  - a földrajzi név a besorolási adattal egyező alakban szerepel a címben (ékezet hiánya a besorolást nem befolyásolja), akkor így kerül lerakásra a katalógusba.

Pl.:

SÁG László
Nigeriâ : Geologiâ, poleznye iskopaemye i gornodobyvaúšââ promyšlennost' : Obzor
/ |avtor L. Sag . . .

- ha nem a megfelelő alakban szerepel a leírásban, úgy egységesített címet alkalmazunk, és ez a földrajzi nevek írására vonatkozó szabvány szerinti alak lesz.

Pl.:

Görögország
Greece. – Paris : OECD, 1983. – 76 p.

- Abban az esetben, amikor a címnek csak része a földrajzi név, a besorolási adatban nem egységesítjük a földrajzi nevet, tehát nem emeljük ki a címből.

Pl.:

LECLERCQ, J.-M.
Le Japon et son système éducatif /
Jean-Michel Leclercq. – Paris : Doc.
Francaise, 1984. – 120 p. ; 24 cm

Földrajzi név előfordulhat még testületi név részeként. Ennek típusai:

- Az államhatalmi, államigazgatási testületek neve az adott ország nevével kezdődik, és mivel ez a rendszó is, itt a földrajzi névnek egységesített alakban kell szerepelnie.

Pl.:

<i>leírásban</i>	<i>besorolási adatban</i>
United States, Department of Defense	Egyesült Államok. Department of Defense

- Testületnek minősülő konferenciák esetében is előfordul néha földrajzi név, a gyakorlatunk azonban itt bizonytalan, lévén hogy a szabványokban erre vonatkozó példa nincs.

Pl.:

U. S. – Japan seminar on light scattering
studies of structural phase transitions
(1983) (Bentenjima)

Ilyen esetben a földrajzi nevet nem egységesítjük. Azon az alapon, hogy a Max Planck Institut sem lesz besorolási adatban Planck Institut, Max. A baj csak az, hogy a példában említett bibliográfiai tétel előtt a katalógusban a következő utaló áll:

U. S.
Ld.
Egyesült Államok

Felvetődhet, hogy mi van akkor, ha itt nem keres tovább az olvasó, hanem csak az Egyesült Államoknál, ott viszont ezt a tételt nem találja meg.

Testületi nevek (MSZ 3440/3–83)

A legtöbb gondot adó, legnehezebben alkalmazható szabvány. Igen sok bizonytalanság adódik a szabvány meghatározásaiból és a példák hiányából.

Kezdjük mindjárt a testületek egy fajtájának szabványbeli meghatározásával:

„Testületnek minősülnek... a rendezvények (konferenciák, kiállítások), ha

- hivatalos elnevezésüknek nyelvtanilag szerves része a rendezvény típusának megjelölése, vagy ha
- a rendezvény saját hivatalos nyelvű kiadványain a típusjelölő kifejezés és a rendezvény nevének többi eleme közti összetartozást más módon (pl. tipográfiai megoldással) egyértelműen jelöli.”

leírásban

Cad seminar

VIII. Hegesztési konferencia

Karszt és barlangkutatók I. országos tudományos diákköri találkozója

Leipzig Frühlingsmesse

illetve

A Magyar Higiénikusok Társaságának 21. vándorgyűlése

A Magyar Jogászszövetség 1955. évi hévízi vándorgyűlése

Nem hoz példát azonban a szabvány a meghatározás második részében foglaltakra. Az ilyen típusú konferencia-anyagok a következőképpen néznek ki a leírásban:

„Új szervezeti formák feladatai és működésük tapasztalatai”: Kisüzemi termelés, kisegítő gazdálkodás: Országos tanácskozás /...

vagy

Term banks for tomorrow's world: Translating and the computer 4: Proceedings of a conference jointly spons. by Aslib, the Aslib Technical Translation Group and...

Ezeket a rendezvényeket nem kezeltük testületként, mert nem tudtuk, hogy milyen formában kell – ha egyáltalán kell – testületi nevet kialakítani belőlük.

A testületek nevének egy részénél a helységnév az egységesített névnek nem kötelező kiegészítő adata. Ezeket a testületeket a szabvány így határozza meg:

- „egyesületek,
- vállalatok és hasonló formában gazdálkodó szervek (pl. bankok, szövetkezetek),
- nemzetközi és kormányközi szervek.”

A meghatározás ott kezd bizonytalanná válni, amikor a vállalatokhoz hasonló formában gazdálkodó szervekről beszél, ugyanis azt soha nem lehet tudni – még magyar képződményekről sem –, hogy milyen formában gazdálkodnak, nem is beszélve a külföldiekről. Manapság vannak már vállalati formában gazdálkodó kutatóintézetek is. Az is furcsa, hogy az egyesületeket olyan szűkszavúan intézi el a szabvány, és nem sorol fel hozzájuk hasonló típusú intézményeket, pl. társaság, szövetség stb. Felfoghatnánk úgy is, hogy a szabvány itt nem teszi kötelezővé a helységnév használatát, de nem is tiltja meg, ezért szerepeltessük ezt a besorolási adatban,

A szabvány azonban csak a meghatározás első fajtájára vonatkozó példákat hoz, tehát amikor a hivatalos elnevezés nyelvtanilag szerves része a rendezvény típusának megnevezése, illetve ha a rendezvény már eredetileg is egy testület rendezvénye.

Példák a szabványból:

besorolási adatban

Cad seminar (1976) (Budapest)

Hegesztési konferencia (8.) (1980) (Budapest)

Karszt és barlangkutatók országos tudományos diákköri találkozója (1.) (1979) (Miskolc)

Leipzig Frühlingsmesse (1965)

Magyar Higiénikusok Társasága. Vándorgyűlés (21.) (1976) (Szentendre)

Magyar Jogászszövetség. Hévízi vándorgyűlés (1955)

abból ugyanis nem lehet olyan baj, mintha elhagyjuk olyan esetben is, ahol kötelező lenne. Csakhogy ennek a katalóguscédulán vonzata van, mert ha a leírásban a megfelelő formában szerepel a testületi név, de helységnév nélkül, akkor – ha ennek feltüntetése nem kötelező – a testületi nevet nem kell még egyszer leírni a talpban, hanem alá lehet húzni a leírásban. Ez pedig helymegtakarítást jelent. Tehát ahol csak lehet, jobb lenne elhagyni a helységnévet, ehhez azonban pontosabb definícióra lenne szükség.

Az alárendelt testületek főtestületekről való leválasztása, vagyis annak eldöntése is nagyon sok szubjektivismusra ad okot, hogy melyik az az alárendelt testület, amely önálló testületként is szerepelhet. Van amikor az alárendelt testület értelemszerűen leválasztható lenne, gyakorlatilag azonban ezt nem célszerű megtenni. Ilyen testület pl. az Institute of Electrical and Electronics Engineers (New York), melynek több tucat – általában társaságformájú – altestülete van (pl.: Aerospace and Electronic Systems Society). Bár ezek önmagukban is megállnának, mégis együtt tartjuk őket a főtestülettel, mert különben igen hasonló típusú – főleg konferencia – anyagokat szóránánk szét a katalógusban, amelyeket legtöbbször úgy ismernek, hogy az „IEEE” vagyis a főtestület nevében. Sajnos, ezzel a testülettel kapcsolatban a lelegején nem a legjobb megoldást – a testület rövidített alakban való elfogadását – választottuk. Sok helyet takaríthatunk volna meg a katalóguscédulákon, ha a rövidített alakot egységesítjük, de az anyag nagy száma miatt ezen változtatni már nem tudunk, hacsak a gépi feldolgozás adatlapjainak máris megindult kitöltésénél nem.

Összegezve a besorolási adatokkal kapcsolatos nehézségeinket, megállapítható, hogy pusztán szabványokkal a minden könyvtárban egységes katalógizálást nem lehet megvalósítani.

Minden szabványhoz — rendelkezéseit kiegészítendő — egy-egy példatárra lenne szükség, amelynek használata nemcsak a nagykönyvtárakban — ahol azért felkészült könyvtárosok dolgoznak, és több a segédkönyv is —, hanem különösen a kis, az egy-két személyes könyvtárakban nyújtanak komoly segítséget az országosan egységes feldolgozás felé haladáshoz.

Mire gondolunk itt tulajdonképpen? A személynevek vonatkozásában a „Names of persons” lefordítására (szükség esetén kiegészítésére, bővítésére)*. A testületi nevek vonatkozásában (értve ez alatt a konferenciákat is) arra, hogy a Magyar Nemzeti Bibliográfia szerkesztősége elvállalhatná valamennyi, a nemzeti bibliográfia leírásaiban szereplő magyar testületi név szabványos formában való megjelentetését. Később csak a kiegészítéseket és névváltozásokat kellene közölni. Ez a kiadvány az MNB mellékterméke lehetne. A külföldi testületi nevek legnagyobb számban a Könyvek Központi Katalógusából lennének kigyűjthetők. A legtipikusabb felhasználásával belőlük kellene a szabványt kiegészítő példatárat elkészíteni.

Az év során feldolgozott könyvek közül a típus-problémákat reprezentálóknak az OMK-ban mindenesetre megcsináltattuk a címlapmásolatát, amelyhez egy hozzá tartozó katalóguscédulát is melléltünk. Így ha sor kerülne a javasolt példatár összeállítására, anyagot tudnánk szolgáltatni hozzá. Ehhez azonban — egy feladat keres több gazdát alapon — nagykönyvtári összefogásra lenne szükség. Elképzelhető, hogy a műszaki könyvtárhálózatok koordinációs kollégiuma az illetékes annak

	RSX-11M/M-PLUS	: Crash dump analyzer	: ... 1983. ...
x	RSX-11M/M-PLUS	: Error logging manual.	- ... 1983. ...
	RSX-11M/M-PLUS	: Executive reference manual.	- ... 1983. ...
	RSX-11M/M-PLUS	: System management guide.	- ... 1983. ...
	RSX-11M/M-PLUS	: Task builder manual.	- ... 1983. ...
	RSX-11M/M-PLUS	: Batch and queue operation manual.	- ... 1984. ...
xx	RSX-11M/M-PLUS	: Error logging manual.	- ... 1984. ...

Feltételezhető tehát, ha valaki keresi a „x”-el jelölt kiadvány „xx”-el jelölt legfrissebb kiadását, és az 1983-as kiadás után már más alcímű anyagot talál, azt hiszi, az a legújabb, holott az 1984-es kiadás négy cédulával hátrább megtalálható.

Ezeknél a dokumentumoknál a logikai sorrend tehát azt követelné meg, hogy a főcím után a következő besorolási adat a kiadás éve helyett az alcím legyen.

* Örömről szolgál, hogy a KMK azonos véleményen volt, s időközben megjelentette a kiadványt.

eldöntésére, hogy szükség van-e ilyen példatárra vagy valamilyen más, egységesítést ösztönző megoldásra.

A betűrendezési és besorolási szabványok

A bibliográfiai tételek betűrendezési és besorolási szabályairól egyaránt el lehet mondani, hogy nem kifejezetten olvasócentrikusak.

A könyvtáros szempontjából a szabványok azért jók, mert nagyon kötött szabályaik vannak, szinte azt lehet mondani, hogy a bibliográfiai tétel majd minden adatelemét pontos rangsorba állítják, s így kevés lehetőséget adnak a katalógusszerkesztőnek arra, hogy egy bizonyos ponton túl egyéni megítélése szerint állapítsa meg a sorrendet. Tehát az a könyvtáros, aki a szabvány előírásait ismeri, és a kezében van a könyv, amelyet például behasonlít, annak nem kell sokat keresgélnie a katalógusban, mert a leírás helye egyértelműen meghatározható. Nagyobb a gond — legalábbis szerintünk — az olvasószolgálatban, ahol a könyvtárosok gyakorta emlékezetből származó, telefonon közölt vagy valahonnan nem pontosan kiírt adatok alapján keresnek, s az olvasók is többnyire olyanok, akik nem ismerik a részletes betűrendezési és besorolási szabályokat.

Milyen típusú keresési nehézségek fordulnak a legtöbbször elő?

A besorolási adatok sorrendjéből adódóak

Ha a főcím első besorolási adata a főcím (a sokszorosított katalóguscédulán pirossal aláhúzva), a második besorolási adat a megjelenés éve (cédulán piros ponttal jelölve), akkor a szabvány szerinti sorrend a katalógusban:

A besorolási adat különböző értékű részeiből (rendszo, egyéb névelem, kiegészítő adat) adódóak

Pl.: (a katalógus sorrendjét követve)
Magyar Zoltán
Magyar Tudományos Akadémia (Budapest)

A teljes rendszóértékű rész (kivéve címnél) aláhúzásával próbáljuk a szabályt vizuálissabbá tenni. A régi katalógusban a sorrend fordítva volt.

Azoknál a testületi neveknél, ahol fő- és altestület is van, a főtestületen belül külön betűrendezett altestületi címek a könyvtárosnak is tévesztési lehetőséget adnak,

hát még az olvasónak, akinek fogalma sincs a besorolási elemek sorrendjéről.

Pl.: (a katalógus sorrendjét követve)

Építészhallgatók nemzetközi alkotótábora (1983) (Ráckeve)
... / rend. a Budapesti Műszaki Egyetem, a Magyar Építőmű-
vészek Szövetsége ...

Műszaki felsőoktatási oktatásmódszertani konferencia (3.)
(1984) (Budapest)
... / rend. a Budapesti Műszaki Egyetem ...

BÁNDY Iván

Építéstechnológia / Bányi Iván; közr. a Budapesti Műszaki
Egyetem. Építészmérnöki Kar ...

Hidraulika: Vizgázalkodási szakmérnökök részére / ... közr.
a Budapesti Műszaki Egyetem. Építészmérnöki Kar ...

BASIC alapismeretek: Segédlet / közr. a Budapesti Műszaki
Egyetem. Gépészmérnöki Kar ...

Látható tehát, hogy egy rendszeren belül (mert csak a Budapesti Műszaki Egyetem a rendszer, és csak az van pirossal aláhúzva) pár leírásen belül háromszor kezdődik a betűrend, az altestületek (egyéb névelemek) betűrendje miatt, ami viszont már nincs aláhúzva, tehát elkerülheti az olvasó figyelmét.

Ezt még csak bonyolítja az az eset, amikor a testületi név nem kiemelten (fejben, talpban), hanem a leírásban aláhúzva szerepel és utána még egy másik testületi név is következik vesszővel vagy „és”-sel. Ilyen esetben még nehezebb (nem könyvtárosnak szinte lehetetlen) megállapítani, hogy a főtestület után annak altestülete, vagy egy másik főtestület következik-e, ami a sorrendben következő besorolási adat betűrendezése szempontjából egyáltalában nem mindegy (ld. az előző példásor első példáját).

A testületi konferenciák és ugyanazon testületek mint közreadók besorolásából adódóak

Bizonyos testületi neveknél kötelező kiegészítő adat a székhely neve. A rendezvénynek (konferenciának) mint egységesített testületi névnek szintén vannak kötelező kiegészítő adatai. Ezek: sorszám, a rendezvény megtartásának éve és helye. Ha testület tart rendezvényt, akkor a testület rendezvényének testületi neve az alábbi alakot ölti (példa a szabványból):

Magyar Pszichológiai Társaság Országos tudományos konferencia
rendező egyéb névelem
(6.) (1983) (Budapest)
kiegészítő adatok

A fenti példában szereplő testületnek – lévén társaság – a székhely neve nem kötelező kiegészítő adata. Ha azonban olyan testület tart konferenciát, amelynél kötelező kiegészítő adat a székhely neve, akkor nem lehet tudni, hogy az alábbi két megoldás közül melyik a helyes:

- Fraunhofer-Institut für Produktionstechnik und Automatisierung, (Stuttgart). Konferenz (16.) (1983) (Stuttgart)
- Fraunhofer-Institut für Produktionstechnik und Automatisierung. Konferenz (16.) (1983) (Stuttgart)

a) szerinti példa a szabványban nincs, ilyen megoldást nem is alkalmazunk.

A b) variáció esetén viszont a katalógusban „bukfenc” van, mivel a szóban forgó besorolási adat szabvány által kimondott sorrendje a besorolási elemek között: rendszer, egyéb névelem, kiegészítő adat.

Így a katalógusban a fenti példánál a következő sorrend alakul ki:

<u>bibliográfiai tétel</u>	{ Fraunhofer-Institut für Produktions- technik und Automatisierung. Konferenz (16.) (1983) (Stuttgart) ... }
<u>testületi választólap</u>	{ Fraunhofer-Institut für Produktions- technik und Automatisierung (Stuttgart) }

további bibliográfiai tételek, melyeken a fenti testület a választólapon feltüntetett formában szerepel.

Tehát ennek a testületnek a konferenciája a testületi választólap elő kerül, és így majdnem biztosra vehető, hogy ott nem is keresik.

A megtévesztő utaló miattiak

A földrajzi nevekkel kapcsolatban ennek egyik fajtáját már említettük az „U.S.–Japán” példában. Másik fajtája, hogy egy cím besorolási adata egy testület rövidített (betűszós) nevével kezdődik, ám ennek a testületnek egységesítettként a teljes nevét fogadtuk el. A katalógusban így a következő sorrend alakul ki:

utaló: KGST
Ld.
Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
a mögötte lerakott bibliográfiai tétel:
A KGST-tagországok nemzetközi ...

Ezekben az esetekben azt a megoldást alkalmazzuk, hogy a cím besorolási adatában nem egységesített formában előforduló nevet egységesített alakban, tárgyi melléktételként is besoroljuk, hogyha az utaló után az olvasó tovább nem keresne, legalább az utalt helyen találja meg a leírást.

A betűrendezési nehézségek által előidézettek

Igen sok olyan kiadvány van, amelynek címe valamilyen betű+sorszám kombinációval kezdődik, és — sajnos — ezeket kiadványonként különböző módon (egybe, külön, kötőjellel) írják a dokumentumon. A betűrendezési szabvány előírásainak megfelelően ezek egymástól elkülönítve jelennek meg a katalógusban:

Pl.:

SZLÁVI Péter – ZSAKÓ László
 Modellsalád a populációgenetikában / ... (ABC 80 ; 12)
 ABC áruházak, üdülő ...
 ABC Europ production ...
 ABC Glas / Federführung ...
 DÉKÁNY Józsefné
 ABC80 számítógépre alapozott ...
 SZLÁVI Péter – ZSAKÓ László
 ABC80-Basic eljárások / ...

Mondhatnánk azt, hogy ez nem gond, teszünk egy magyarázatos utalót miszerint:

ABC 80		ABC80
ld. még	és	Ld. még
ABC80		ABC 80

Az utalótétel azonban megelőzi a bibliográfiai tételt, így az olvasó — ha nincs tisztában pontosan azzal (és miért is lenne), hogy egy magyarázatos utaló után még megtalál-

ható az, amiről utalunk — ez esetben az „oda utalótól” a „vissza utalóig” jut. Ez mindenképpen félrevezető a nem-szakemberek nézőpontjából. De éppen így félrevezető az is, ha nincs utaló, mert azt sem tudhatja az olvasó, hogy nálunk a szóköznök és a kötőjelnek milyen besorolási értéke van, és ha ABC 80 után már valami egész más van, csak keressen nyugodtan tovább, mert 10–20 cédulával később megtalálhatja az ABC80-at.

Az olvasó szempontjából a leoptimalisabbnak a szabálytalan megoldás ígérkezik, azaz az össze-, külön- és kötőjellel írtakat egybeosztani. Olybá tűnik, hogy a szóközt figyelembe nem vevő betűrendezés előnyösebb lenne ebből a szempontból.

Post scriptum

Dolgozatunk közzétételét a bevezető bekezdések azzal indokolták, hogy segítsünk meggyorsítani az új bibliográfiai és katalógusfejlesztési szabványok használatba vételének a folyamatát.

Most, tanúsítván, hogy az általunk megoldottnak tekintett kérdések között igen tetemes számban bújnak meg még megoldatlanok — rosszul, ideiglenesen megoldottak — is, bevalljuk dolgozatunk közzétételének második indokát: mi magunk legalább olyan szívesen várunk szakmai segítséget, mint ahogy korábban ajánlkoztunk rá.

DEMÉN Ilona—SÁNDOR Mária: Túl a nagy könyvfeldolgozási traumán. Az Országos Műszaki Könyvtár egy éve tért át az új bibliográfiai leírási és katalógusfejlesztési szabványok használatára

A Magyarországon megjelent új szabványok (MSZ 3424/1–78, az MSZ 3440-es szabványcsalád stb.) azt a célt szolgálják, hogy a nemzeti gyakorlat a bibliográfiai leírásban és a katalógusfejlesztésben hozzáigazodjék a nemzetközi gyakorlathoz. A könyvtárak, különösen a nagyobbak, ennek ellenére — látva nehézségeit — halogatják az új szabványok használatba vételét. Az Országos Műszaki Könyvtár, amely évenként 10 ezer könyvjellegű kiadványt dolgoz fel, 1984. január 1-vel tért át az új szabványok használatára. Ez a dolgozat — a szakmai eszmecsere megindításának reményével — az e téren szerzett tapasztalatokat összegzi, a nehézségeket sem elhallgatva.

* * *

DEMÉN, I.—SÁNDOR, M.: One year of use of the new bibliographic and catalogue standards

The new Hungarian standards were introduced with the purpose to make the national library practice of bibliographic description and catalogue development compatible with international rules. Some of the libraries, however, especially the major ones, refrained from the adoption of the new standards in their processing, due to their fear of unforeseeable problems. The National Technical Library introduced the new standards by 1st January, 1984. This paper summarizes the experiences in the hope of triggering a nationwide professional debate, without concealing the problems.

* * *

ДЕМЕН, И. — ШАНДОР, М.: После большой травмы книжной обработки: Государственная техническая библиотека год тому назад стала применять новые стандарты по библиографическому описанию и ведению каталогов

Новые стандарты ВНР (МС 3424/1-78, МС 3440 и др.) преследуют цель приспособления отечественной практики библиографического описания и ведения каталогов к международным правилам. Несмотря на это библиотеки, особенно большие, видя трудности, связанные с переходом на применение новых стандартов, откладывают их принятие. Государственная техническая библиотека, которая ежегодно обрабатывает 10 тысяч книг, с января 1984 г. перешла к применению новых стандартов. Статья подводит итоги работы по новым стандартам, не умалчивая о трудностях и с надеждой на привлечение специалистов к обмену опытом.

DEMÉN, I.—SÁNDOR, M.: Das grosse Traume der Bücherbearbeitung ist überstanden: Seit einem Jahr ist die Ungarische Technische Landesbibliothek zur Benützung der neuen Normen für bibliografische Titelaufnahme und Katalogaufbau übergegangen

Die neuen ungarischen Normen (MSZ 3424/1-78, die Normenfamilie MSZ 3440 usw.) dienen dem Ziel, die ungarische Praxis auf dem Gebiete der bibliografischen Titelaufnahme und des Katalogaufbaus der internationalen Praxis anzugleichen. Die Bibliotheken – vor allem die grossen Bibliotheken – sind bestrebt, die Einführung der neuen Normen, im Hinblick auf die damit verbundenen Probleme, hinauszuschieben. Die Ungarische Technische Landesbibliothek, in der jährlich etwa 10 000 buchartige Publikationen bearbeitet werden, ging am 1. I. 1984. zur Benützung der neuen Normen über. Die Arbeit summiert die auf diesem Gebiete gewonnenen Erfahrungen, ohne die Schwierigkeiten zu verschweigen, in der Hoffnung, einen fachlichen Gedankenaustausch in die Wege zu leiten.

